

КАКАЛОВ Володимир Миколайович

Соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні /
Social protection of persons with disabilities in
Ukraine

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СЗ-41
В. М. Какалов

Науковий керівник:
д.е.н., професор, І. С. Гуцал

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"14" серпня 2024 р.

Завідувач кафедри
О. В. Кнейслер

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

АНОТАЦІЯ

Какалов В. М. Соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні. – Рукопис
Дослідження на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю
232 «Соціальне забезпечення», Фінанси та облік. – Західноукраїнський
національний університет, Тернопіль, 2024.

Дипломна робота присвячена аналізу системи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні. В роботі розглядаються основні проблеми, з якими стикаються особи з інвалідністю, а також ефективність існуючих механізмів їх соціального захисту. Особлива увага приділяється законодавчій базі, яка регулює права та пільги осіб з інвалідністю, а також практичній реалізації цих норм.

ANNOTATION

Social protection of persons with disabilities in Ukraine. – Manuscript
Research for the degree of bachelor in specialty 232 “Social Security”, Finance
and Accounting. - Western Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The thesis is devoted to the analysis of the system of social protection of persons with disabilities in Ukraine. The work examines the main problems faced by persons with disabilities, as well as the effectiveness of existing mechanisms for their social protection. Particular attention is paid to the legislative framework that regulates the rights and benefits of persons with disabilities, as well as the practical implementation of these norms.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	6
1.1 Сутність та правовий статус осіб з інвалідністю.....	3
1.2 Політика держави у системі соціального захисту осіб з інвалідністю.....	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	16
2.1 Оцінка фінансування видатків на соціальне забезпечення осіб з інвалідністю в Україні.....	16
2.2 Моніторинг соціальних послуг, що надаються особам з інвалідністю.....	21
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ, З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	34
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі питання соціального захисту осіб з інвалідністю визнається одним із ключових аспектів гуманітарної та соціальної політики кожної держави. Особи з інвалідністю становлять значну частину населення, їх потреби та права потребують особливої уваги та захисту. Відповідно до декларації Організації Об'єднаних Націй про права людини, кожна людина, незалежно від її фізичних або психічних можливостей, має право на повагу, гідність та рівні можливості.

Україна, як суверенна держава, зобов'язана забезпечити гідне життя, соціальну підтримку та реалізацію прав для всіх своїх громадян, включаючи осіб з інвалідністю. Проте, не зважаючи на існуючі законодавчі акти та державні програми, реалізація цих прав та гарантій залишається актуальною проблемою.

За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, можна зазначити, що приблизно один з десяти жителів Землі є особою з інвалідністю. На сьогодні в Україні є близько 3 млн. осіб, які мають інвалідність, на жаль ця цифра зростає, адже через війну кількість людей, що зазнають травм тільки зростає і тому на державу та працюючих громадян покладається величезна відповідальність, щодо забезпечення нормального, комфортного життя для таких осіб[1].

У сучасних умовах наше суспільство значно відстає у наданні соціальних виплат та послуг, які відповідали б реальним потребам осіб з інвалідністю. Проблематика, пов'язана з дослідженням регулювання системи соціального захисту таких осіб в Україні є досить насущною.

Необхідність реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю очевидна. Перш за все, важливо враховувати індивідуальні потреби кожної особи з інвалідністю, забезпечуючи доступ до якісних медичних послуг, реабілітаційних програм, а також створення умов для повноцінного соціального та економічного життя. Підвищення ефективності соціальної підтримки осіб з

інвалідністю вимагає активної участі держави, громадських організацій та міжнародних партнерів. Необхідно розробляти та впроваджувати нові законодавчі акти, спрямовані на покращення умов життя осіб з інвалідністю, а також здійснювати моніторинг та контроль за їх дотриманням.

Таким чином, всебічне покращення соціального захисту осіб з інвалідністю є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу та співпраці всіх зацікавлених сторін. Тільки за умови системних змін та визнання важливості проблеми можна досягти значних покращень у цій сфері.

Аналіз публікацій за тематикою дослідження. Загалом питанням соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні цікавилось чимало дослідників та науковців, зокрема можна відзначити таких як: Н.П. Коробенко, Р.О. Павлюков, Н. Болотіна, Л.П. Шумна, Л.І. Даниленко та ін. Всі вони у певних роках нашої незалежності вивчали та аналізували проблематику системи соціального захисту населення, щодо надання допомоги особам з інвалідністю.

Мета дослідження. На основі ретельного аналізу законодавчих норм вивчити проблеми, що виникають у системі регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю, та визначити сутність правових обов'язків та прав інвалідів.

Завдання дослідження. У моїй кваліфікаційній роботі основними завданнями виступають:

- провести дослідження щодо політики системи соціального захисту осіб, які мають інвалідність;
- зробити аналіз відповідно до порядку призначення особам з інвалідністю соціальних виплат;
- проаналізувати правове забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні;
- зробити аналіз соціальних послуг, які надаються особам з інвалідністю;
- охарактеризувати проблеми, які є на сьогодні актуальними в системі соціальної політики щодо надання допомоги особам з інвалідністю;

- дослідити досвід країн Європи у втіленні державної політики підтримки осіб з інвалідністю з метою створення в Україні сприятливих умов для повноцінного життя та добробуту.

Об'єктом дослідження у моїй кваліфікаційній роботі виступають суспільно-правові відносини у системі соціального захисту людей з інвалідністю.

Предметом дослідження є українські та міжнародні норми законодавства і також джерела наукової літератури, що регулюють систему соціального захисту осіб з інвалідністю.

Методи дослідження. У процесі написання своєї кваліфікаційної було використано низку методів дослідження, задля того, щоб здійснити об'єктивний та всебічний аналіз соціального захисту осіб з інвалідністю. Загалом було використано різноманітні наукові методи, включаючи аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, порівняння, формалізацію, абстрагування, моделювання, а також діалектичний, історичний та логічний методи.

Практична значимість отриманих результатів полягає в тому, що аспекти, що розглядаються у цьому дослідженні, відповідають актуальним проблемам сфери соціального захисту і соціального забезпечення осіб, які мають інвалідність. Результати даного дослідження можна буде застосувати щодо покращення сфери соціального захисту незахищених верств населення, зокрема осіб з інвалідністю.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у встановленні основних принципів, що лежать в основі державної політики соціального захисту населення, визначенні пріоритетних напрямів регіональної соціальної політики, а також обґрунтуванні заходів для підвищення гарантій соціально вразливим категоріям населення.

Апробація. Результати дослідження були оформлені у вигляді тез доповіді та опубліковані у збірнику студентських наукових праць кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу «Актуальні питання теорії і практики соціального забезпечення».

Структура роботи. Моя кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, висновки до кожного з них, а також список використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 53 сторінки комп'ютерного тексту, в якому містяться таблиці та рисунки. Список використаних джерел у даній роботі налічує 39 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність і правовий статус осіб з інвалідністю в Україні

Соціальний захист є невід'ємною складовою державної політики, яка покликана забезпечувати добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Це компонент, від ефективності якого залежить цивілізаційний прогрес будь-якого суспільства. Дослідження сутності соціального захисту та його ролі в соціальній політиці держави набуває особливого значення в сучасних складних умовах, оскільки соціальний захист служить інструментом збереження фінансової стабільності та добробуту в суспільстві.

Термін «соціальний захист» у широкому розумінні означає діяльність держави, спрямовану на сприяння формуванню та розвитку повноцінної особистості, виявлення та уникнення негативних аспектів, що можуть впливати на неї, а також на створення умов для самореалізації та успіху в житті. У вузькому розумінні соціальний захист стосується сукупності економічних і правових гарантій, які забезпечують дотримання ключових соціальних прав громадян і сприяють досягненню соціально прийняттого рівня життя[9].

Якщо виокремлювати саме соціальний захист осіб з інвалідністю то можна стверджувати, що це комплекс заходів, програм та політик, спрямованих на забезпечення їхньої безпеки, добробуту та рівного доступу до всіх аспектів суспільного життя. Він включає надання фінансової підтримки, доступ до освіти, охорони здоров'я та працевлаштування, а також створення умов для повної інтеграції та участі в суспільстві. Це також включає захист прав осіб з

інвалідністю, забезпечення доступності фізичного середовища та усунення бар'єрів, що перешкоджають їхньому повноцінному життю.

У різні історичні періоди розвитку нашого суспільства, відношення до осіб з інвалідністю виявлялися різними. Як свідчить історія, у стародавніх цивілізаціях дітей з будь-якими фізичними вадами часто позбавляли життя, проте в нашій країні на щастя такі факти відсутні.

Видатний англійський філософ Дж. Локк стверджував, що головною метою будь-якої держави є створення умов, де кожна людина має можливість вільно користуватися своїми природними правами, за умови, що це не порушує права і свободи інших осіб. Якщо ж влада не здійснює цю основну функцію - захист прав і свобод людини, вона не має морального права на владу від імені народу.

Повертаючись до минулих подій та історичних фактів, можна відзначити, що у більшості сімей минулих часів було багато дітей, деякі з них мали дефекти або невиліковні хвороби, які через нестачу медичних знань часто призводили до смерті. Забезпечення догляду та опіки за хворими дітьми часто покладалося на близьких родичів, оскільки тоді держава не надавала жодної допомоги. Осіб з хворобами різного характеру розподіляли за видами дефектів. У подальшому для дітей з дефектами створювали спеціальні заклади, але матеріальна підтримка чи допомога у догляді за ними тоді були відсутні[2].

У давнину, за часів існування Київської Русі, у навколишніх церквах та монастирях формувалися спеціальні групи людей, які відводили собі обов'язок доглядати за особами з психічними чи фізичними вадами. Проте, релігійні установи в той час втілювали в собі не лише принцип милосердя та гуманізму, але й певні вірування, пов'язані з вірою в нечисту силу. Згідно з такими віруваннями, особи, які страждали психічно або мали фізичні вади, розглядалися як грішники, інколи сприймалися як Божі покарання за їхні гріхи. Навіть інвалідність розглядалася як наслідок гріховного способу життя. Ця переконаність часто призводила до переслідування осіб з інвалідністю, інколи закінчувалася навіть загибеллю таких людей, зокрема, через полювання на відьом та інших, які вважалися знаковими для віри загрозами.

Жан-Жак Руссо своїми працями вніс значний вплив на сприйняття інвалідності, висловлюючи ідею про рівність людей «від природи». Він підкреслював, що основна нерівність полягає у громадських умовах, а не в самій природній спроможності людей. З цієї точки зору, гуманізм сучасного суспільства проявляється у зусиллях створення рівних можливостей для всіх, включаючи найбільш вразливі групи, такі як інваліди. Замість того, щоб відкидати цих людей через їхню «неповноцінність» або обмежувати їхні можливості, суспільство має прагнути до створення умов, які дозволять їм жити повноцінним життям без обмежень чи дискримінації[3].

В епоху Відродження, філософи, вчені, медики та дослідники були зацікавлені в питаннях рівності та однаковості людей, включаючи осіб з інвалідністю. Італійський науковець Дж. Кардано вивчав методи навчання для людей з відсутнім слухом, використовуючи інший орган чуття, такий як зір, щоб зробити це можливим. Ці дослідження надихнули інші європейські країни на використання подібних методів і відкриття шкіл та притулків для незрячих. Наприклад, у місті Палермо була заснована музична школа спеціально для незрячих осіб[4].

У XVI-XVIII століттях широко підтримувалася ідея, що перш за все потрібно вилікувати «хвору дитину», а вже потім дбати про її освіту. Це призвело до поширення «медичних моделей» інвалідності, які в деяких країнах залишаються актуальними й у наш час.

У кінці XVII століття вперше вживалася термінологічна категорія «інвалід» для військовослужбовців, які отримали поранення під час служби та не могли самостійно обслуговувати себе.

У другій половині XIX століття, під час стрімкого розвитку промисловості, коли було використано значну кількість найманих працівників, термін «інвалід» став застосовуватися і до цивільних громадян, які втратили часткову працездатність або були позбавлені здатності заробляти через травмування на роботі або професійні захворювання[5].

Лише після Другої світової війни стала активно впроваджуватися нова політика щодо «інвалідності», яка була спрямована на захист прав людини. Близько цього часу почали виникати суспільні рухи за права людей з інвалідністю. Значна частина учасників цих рухів складалася саме з осіб з особливими потребами, які прагнули довести суспільству свою здатність жити самостійно, здобувати освіту та бути активними членами суспільства [6].

Правовий статус людей з інвалідністю визначається чинними законодавчими нормами. За час незалежності України вдалося модернізувати існуючі правила та ухвалити низку правових актів, що стосуються людей з інвалідністю та визначають їх як суб'єктів права соціального забезпечення. У цих документах прописані права людей з інвалідністю на одержання різних видів державної соціальної допомоги та соціальних послуг, а також механізми їх надання та гарантії для законних представників. Ці правові норми є однією з підстав для встановлення особі статусу «інвалідності».

Передумовами для отримання правового статусу є правоздатність та дієздатність. У рабовласницьких суспільствах лише вільні люди могли бути суб'єктами права, а раби такого статусу не мали. Правоздатність означає, що будь-яка фізична особа отримує права і обов'язки з моменту народження і до смерті, тобто потенційно може бути суб'єктом права. Правоздатність однакова для всіх людей і не залежить від віку, статі, чи стану здоров'я. Обговорення загальної, галузевої або спеціальної правоздатності не має практичної чи теоретичної цінності. Людина з інвалідністю набуває правоздатності з моменту народження, а не з моменту її визнання медико-соціальною експертною комісією як особи з інвалідністю чи лікарсько-консультативною комісією як дитини з інвалідністю.

Загалом, права та обов'язки осіб з інвалідністю є невід'ємними складовими їх правового статусу. Унікальною особливістю статусу дітей з інвалідністю є те, що відповідно до загальних принципів їх права контролюють, а обов'язки виконують їх законні представники.

Відповідно до законодавства, особи з інвалідністю мають право користуватися такими пільгами як:

- право на медико-соціальну експертизу та визначення категорії інвалідності[8]. Ця експертиза проводиться медико-соціальною експертною комісією (далі МСЕК), яка оцінює ступінь обмеження життєдіяльності, виявляє причини, визначає час настання та групу інвалідності, а також допомагає в організації заходів профілактики та реабілітації для осіб з інвалідністю. МСЕК також сприяє адаптації та інтеграції людей з інвалідністю у суспільне життя;
- право на постійний сторонній догляд. Це можливість, надана державою, звернутися до відповідного органу з метою призначення надбавки на догляд для людини, яка добровільно згодилася піклуватися про особу з інвалідністю. Ця надбавка призначена для часткового відшкодування витрат, пов'язаних з доглядом. Закон також може передбачати, що особа з інвалідністю, якій медичним висновком рекомендований постійний догляд, може запросити патронаж на дому. Це право похідне від правового статусу особи з інвалідністю і залежить від нього. Воно має обмежений термін дії та діє протягом періоду інвалідності[9];
- право на соціальні виплати. Це гарантована законом можливість звернутися до відповідного органу з проханням призначити та виплатити соціальні допомоги у грошовій формі особам, які мають інвалідність. Це робиться з метою компенсувати нестачу або, в деяких випадках, втрату джерел засобів для існування, а також для покриття додаткових витрат, які пов'язані із реабілітацією;
- право на отримання соціальних послуг. Це законне право передбачає можливість звертатися до компетентних органів з вимогою надання комплексу соціальних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації, щоб усунути або компенсувати наслідки стійких порушень здоров'я. Ці послуги також спрямовані на допомогу особам з інвалідністю у досягненні соціальної та матеріальної незалежності[10];
- право на пільги. Це можливість, гарантована державою, отримати додаткові права або вимагати їх надання, щоб збільшити або зберегти наявні ресурси

для існування, а також отримати кращі послуги. Соціальні пільги для осіб з інвалідністю можна розглядати як частину соціальних послуг, які їм надаються[11].

Отже, з наведеного вище можна дійти висновку, що правовий статус осіб з інвалідністю – це комплекс прав, встановлених нормативними актами, і пов'язаних з ними гарантій у сфері соціального забезпечення, пільг, механізмів їх реалізації та правової охорони, а також обов'язків.

Загалом в Україні інвалідність поділяється на три групи залежно від ступеня втрати здоров'я. Серед причин інвалідності можна виділити: загальні захворювання, виробничі травми, професійні захворювання, а також інвалідність з дитинства. У випадку військовослужбовців інвалідність може виникати через поранення, контузії чи травми, отримані при захисті Батьківщини або під час виконання інших службових обов'язків. Вона також може бути спричинена захворюваннями, пов'язаними з фронтовою службою, або травмами від нещасних випадків, не пов'язаних з військовою службою. Крім того, інвалідність може бути результатом захворювань, не пов'язаних з фронтовою службою, але виникаючих під час виконання службових обов'язків. Також законодавство України може також передбачати інші причини інвалідності.

Інвалідність може бути медичною, психологічною, соціальною та економічною проблемою, яка потребує комплексного підходу, реалізованого через відповідні нормативно-правові акти. При впровадженні будь-яких заходів щодо інвалідності необхідно враховувати всі ці аспекти одночасно.

Статус інвалідності встановлюється лікарсько-консультативною комісією (ЛКК) для дітей і медико-соціальною експертною комісією (МСЕК) для дорослих. Пропонується передати повноваження з визначення інвалідності у дітей від ЛКК до МСЕК. Однією з причин цього є надмірна ліберальність ЛКК, що призводить до фінансових втрат через визнання інвалідності у значної кількості дітей з фізичними та розумовими порушеннями.

Однак, є думка, що поточний порядок встановлення інвалідності у дітей варто залишити без змін, оскільки ЛКК краще підходить для медичного огляду

дітей і має орієнтацію на соціальну інтеграцію дітей у суспільство, тоді як МСЕК більше зосереджується на ступені втрати працездатності та менш знайома з потребами дітей у соціальній реабілітації.

1.2 Політика держави у системі соціального захисту осіб з інвалідністю

Сучасна політика України має на меті забезпечити комплексний соціальний захист осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, запроваджуючи низку заходів, спрямованих на покращення якості їхнього життя, відновлення соціального статусу, досягнення фінансової незалежності та повну інтеграцію в суспільство. Програми, пов'язані з соціальним захистом осіб з інвалідністю, визначені як пріоритетні для держави. Однак у цій політиці є недоліки, які потребують усунення.

Одним із головних недоліків у реалізації державної політики є відсутність конкретного механізму для ефективного попередження інвалідності, що призвело до зростання кількості осіб з інвалідністю в останні роки. Чинне законодавство щодо реабілітації та державна політика в цій сфері мають охоплювати не лише людей з інвалідністю, але й тих, кому загрожує інвалідність. Як вказано в статті 5 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», державна політика щодо реабілітації має забезпечувати координовану систему загальної реабілітації, яка характеризується безперервністю, комплексністю відновлювальних заходів і своєчасністю. Також ця політика передбачає відкритий доступ до технічних і медичних засобів реабілітації, а також до реабілітаційних послуг, з урахуванням фізичних, розумових і психічних можливостей осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю.

Політика держави визначає основні економічні, правові та соціальні умови для надання реабілітаційних послуг, виходячи з функціональних можливостей, потреб у медичних виробках, технічних та інших засобах реабілітації. Вона також покладає відповідальність за технічне, матеріальне, фінансове, кадрове та наукове забезпечення системи реабілітації, встановлює умови для відновлення або здобуття професійних навичок, освіти, перепідготовки, та сприяє

працевлаштуванню, враховуючи можливості осіб з інвалідністю. Крім цього, держава гарантує рівні умови для реабілітаційних установ незалежно від їх типу та форми власності.

Політика держави також встановлює вимоги до об'єктів соціальної інфраструктури, щоб забезпечити безперешкодний доступ до них для осіб, які мають інвалідність шляхом усунення фізичних, комунікаційних і архітектурних бар'єрів. Вона також сприяє участі громадських організацій, включаючи організації осіб з інвалідністю, у формуванні та реалізації державної політики в цій сфері. Для ефективного втілення цієї політики відповідають органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, які спільно з громадськими організаціями розробляють і впроваджують програми для запобігання інвалідності, компенсації недоліків та відновлення функцій організму. Вони також сприяють медичній, психологічній, педагогічній, професійній, трудовій та соціальній реабілітації осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю[12].

Варто відзначити, що політика України щодо осіб з інвалідністю за роки незалежності зазнала суттєвих змін. У радянські часи основний акцент робився на соціальному забезпеченні цієї групи громадян. Сьогодні ж, державна політика спрямована не лише на соціальне забезпечення, але й на створення умов, які гарантують рівні можливості для осіб з інвалідністю, щоб вони могли реалізувати свої життєві потреби, розвивати здібності та використовувати свій творчий потенціал. Таким чином, акцент змістився з пасивного забезпечення на активну підтримку та інтеграцію осіб з інвалідністю в соціум.

Закон України «Про реабілітацію інвалідів» став важливим кроком у напрямку зміцнення конституційних прав, норм і гарантій у системі соціального захисту та реабілітації осіб, які мають інвалідність. Завдяки цьому закону вся чинна законодавча база була приведена у відповідність до сучасних вимог [9].

В Україні в даний час реалізується кілька програм соціального захисту осіб з інвалідністю, які є пріоритетними державними ініціативами, а витрати на їх виконання входять до захищених статей Державного бюджету України. Серед цих програм – матеріальна підтримка осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю,

санаторно-курортне оздоровлення, забезпечення протезно-ортопедичними виробами і спеціалізованим автотранспортом, а також соціальна, трудова та професійна реабілітація осіб з інвалідністю.

Нажаль у нашій країні заходи, призначені для осіб з інвалідністю, здебільшого є лише формальністю і залишаються «на папері». Якщо брати до уваги соціальний захист дітей з боку держави, навіть на даний момент, зосереджений в основному на матеріальній підтримці (допомоги або пенсії), наданні дошкільної освіти та догляду, санаторно-курортному лікуванні, забезпеченні технічними засобами реабілітації та ін. Проте ці послуги надаються далеко не належному обсязі. Це пов'язано з тим, що навіть незважаючи на діяльність законодавчої основи для інституту соціального захисту осіб з інвалідністю, фінансування багатьох соціальних програм, ймовірно, встановлюється не на основі потреб людей з інвалідністю та дітей з інвалідністю, а залежить від економічних і фінансових можливостей країни. Внаслідок цього, програми, спрямовані на покращення становища людей з інвалідністю та дітей з інвалідністю в системі соціального захисту, не виконують свою функцію повною мірою. Наприклад, хоча збільшено фінансування санаторно-курортного лікування дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю, реальна кількість наданих путівок залишається низькою, що уповільнює їхню реабілітацію та інтеграцію в суспільство.

Відповідно до законодавства України, в рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, за кошти, що надходять до Пенсійного фонду, призначаються наступні види пенсійних виплат: пенсія за віком, пенсія у зв'язку з інвалідністю через загальне захворювання, пенсія у разі втрати годувальника.

Основними умовами закону щодо надання пенсій по інвалідності є:

- Особи можуть отримати пенсію по інвалідності, якщо вони втратили працездатність частково або повністю через хворобу або інвалідність з дитинства, незалежно від їхнього стажу.

- Пенсія по інвалідності може бути призначена незалежно від того, коли сталася інвалідність: чи це під час працевлаштування, до нього або після його закінчення.
- Пенсія за нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання призначається відповідно до українського законодавства[7].

У сфері соціального захисту осіб та дітей які мають інвалідність в Україні наразі є чимало невирішених проблем, які умовно можна поділити на шість основних напрямків, пов'язаних із забезпеченням:

- пенсійних і соціальних виплат, достатніх для забезпечення гідного рівня життя осіб з інвалідністю;
- можливості отримання замовлених реабілітаційних послуг без перешкод за місцем проживання осіб з інвалідністю або дітей з інвалідністю;
- якісної освіти, що може бути реалізована в інтегрованих формах або за допомогою педагогічного патронажу для дітей, які через стан здоров'я перебувають вдома;
- рівного доступу до трудової діяльності, працевлаштування та без дискримінаційних умов роботи;
- модернізації стаціонарних установ для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, спрямованої на фінансування послуг, що дозволяють їм жити в умовах, інтегрованих у суспільство;
- створення доступного середовища для вільного пересування та безперешкодної комунікації для осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю.

На даний момент національне законодавство не повністю узгоджується з положеннями Конвенції про права осіб з інвалідністю. Більшість нормативно-правових актів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю були прийняті до підписання та ратифікації Конвенції, з урахуванням принципів медичної моделі інвалідності, яка розглядає проблеми осіб з інвалідністю як наслідок їх фізичних обмежень через стан здоров'я. Проте Конвенція використовує соціальну модель інвалідності, яка акцентує на повному залученні осіб з інвалідністю в суспільне життя нарівні з іншими громадянами.

Враховуючи це, Кабінет Міністрів України у своєму розпорядженні від 30.03.2011 р. № 245-р затвердив Концепцію Загальнодержавної програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю та розвитку системи реабілітації осіб з інвалідністю на період до 2020 року».

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

2.1 Оцінка фінансування видатків на соціальне забезпечення осіб з інвалідністю в Україні

В сучасних умовах нашої держави, яка ґрунтується на демократичних та правових принципах, соціальний захист осіб із інвалідністю стає однією з пріоритетних сфер розвитку. Пенсійне забезпечення для цієї категорії населення, як важлива складова системи пенсійного страхування, знаходиться на стадії постійного удосконалення відповідно до чинного законодавства України.

Аналізуючи розподіл видів призначених пенсій серед пенсіонерів, можна зазначити, що більшість з них, а саме 75,27% осіб, отримують пенсію за віком. Щодо пенсій по інвалідності, цей тип пенсій отримують 14,63%. Найменший відсоток пенсіонерів припадає на довічне утримання суддів (0,04% або 3240 осіб) і соціальні пенсії (0,56%) у загальній кількості пенсіонерів (див. рис. 2.1)

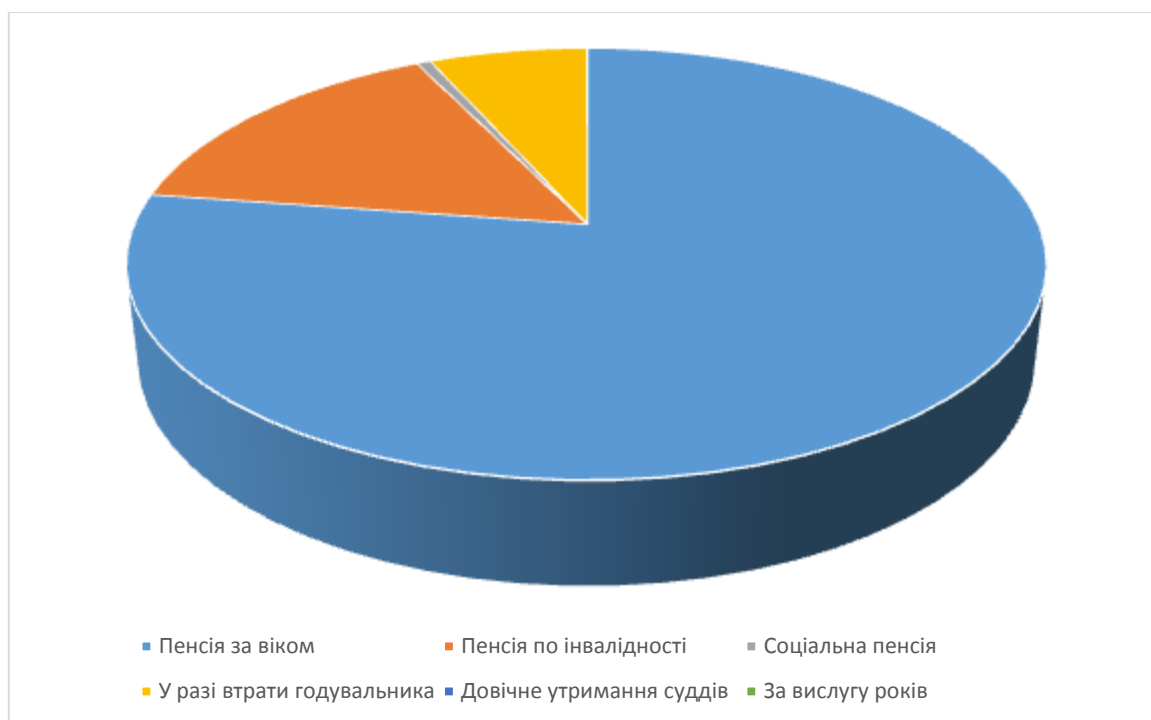

Рис. 2.1 Розподіл пенсіонерів за видами призначених пенсій станом на 1 січня 2024 року, % [13]

Впродовж двох років повномасштабної війни, в нашій державі все більше людей потребують соціальної підтримки. Кількість осіб з інвалідністю зросла на близько 300 тисяч за період до кінця 2021 року, досягаючи позначки у 2,7 мільйона. Якщо порівнювати кількість пенсіонерів у 2023 році та 2024 (таблиця 2.1), то можемо побачити, що число людей, які мають статус особи з інвалідністю дещо збільшилося.

Таблиця 2.1

Розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій станом на 1 січня 2023 року

	Відсоток в загальній чисельності	Кількість пенсіонерів за видами призначених пенсій
За віком	74,06	7924420
По інвалідності	13,99	1496930
По втраті годувальника	5,96	637720
За вислугу років	5,35	572450
Соціальні пенсії	0,60	64200
Довічне утримання суддів	0,04	4280

Розроблено автором на основі джерела [18]

Крім того, 3,4 мільйона осіб стали внутрішньо переміщеними внаслідок подальшого конфлікту, окупації територій, втрати житла та доходів. Загалом, на початок 2024 року в Україні було зареєстровано 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб, порівняно з 1,5 мільйоном на кінець 2021 року. У 2023 році уряд активно переглянув соціальну політику, зосереджуючи увагу на підтримці найбільш вразливих груп, таких як ветерани, внутрішньо переміщені особи та люди з інвалідністю, зокрема шляхом розвитку спеціалізованих соціальних послуг. Це також супроводжувалося зміною філософії соціальної політики: від надання одноразової допомоги людям у скрутному становищі до надання комплексної підтримки, спрямованої на їхнє повернення до активного соціального життя та ринку праці[14].

Аналізуючи вимоги вказаного закону, можна виявити основні аспекти пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю, що включають наступне:

1) Пенсія призначається в різних ситуаціях:

- у випадку втрати працездатності через захворювання або каліцтво, що не пов'язане з роботою;
- незалежно від моменту настання інвалідності, при наявності відповідного страхового стажу;

- у зв'язку з нещасним випадком на роботі або професійним захворюванням;
 - відповідно до групи інвалідності та страхового стажу, як встановлено законодавством;
 - у разі інвалідності, отриманої під час військової служби або участі у громадських протестах;
 - залежно від групи інвалідності з відповідними розмірами пенсій.
- 2) Пенсія за віком надається особам з інвалідністю, які досягли пенсійного віку та мають достатній страховий стаж.
 - 3) Виплати пенсій здійснюються відповідно до оновлених даних Медико-соціальної експертної комісії (МСЕК). Якщо група інвалідності змінюється, розмір пенсії переглядається відповідно до нових обставин. Якщо інвалідність визнається нижчої групи, пенсія залишається на попередньому рівні до кінця місяця, у якому відбулися зміни.
 - 4) У випадку пропуску повторної експертизи без обґрунтованих причин, виплати можуть бути призупинені.
 - 5) Якщо особа пропустила експертизу з обґрунтованих причин, виплати можуть бути відновлені, але не більш як за три роки, якщо МСЕК визнає інвалідність протягом цього періоду.

Крім того, якщо особа з інвалідністю одужала або не з'явилася на повторний медичний огляд без обґрунтованих причин і потім знову з'явилася, вона може продовжувати отримувати свої виплати, якщо між оглядами пройшло не більше ніж п'ять років. Проте, якщо цей п'ятирічний термін минув, пенсія знову призначається на загальних підставах. МСЕК зобов'язані повідомити місцеві пенсійні органи про результати повторної експертизи для осіб з інвалідністю та про їх новий статус відповідно до законодавства.

«У 2024 році загальні соціальні витрати з державного бюджету становитимуть 470 млрд грн, що на 25 млрд грн перевищує показники минулого року. На субсидії передбачено виділити 50 млрд грн, що на 12 млрд грн більше, ніж у 2023-му. Також розширюємо програму підтримки малозабезпечених сімей, практично подвоюємо видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю, та

підвищуємо мінімальну зарплату. Ми також продовжимо надавати допомогу внутрішньо переміщеним особам», — зазначив Денис Шмигаль. Тобто зі слів політика ми бачимо, що в 2024 році держава суттєво збільшила видатки на соціальне забезпечення, включаючи і соціальне забезпечення осіб з інвалідністю[19]. Зокрема в 2023 році на соціальний захист осіб з інвалідністю і дітей, які мають інвалідність було виділено 3,6 млрд гривень, в 2022 2,8 млрд гривень, а вже в 2024 році на соціальне забезпечення осіб з інвалідністю було виділено 6,4 млрд гривень(див. рис. 2.2). Тобто з цього можна зробити висновок, що не зважаючи на економічну кризу та повномасштабну війну, Україна з кожним роком все збільшує свої видатки на соціальне забезпечення.

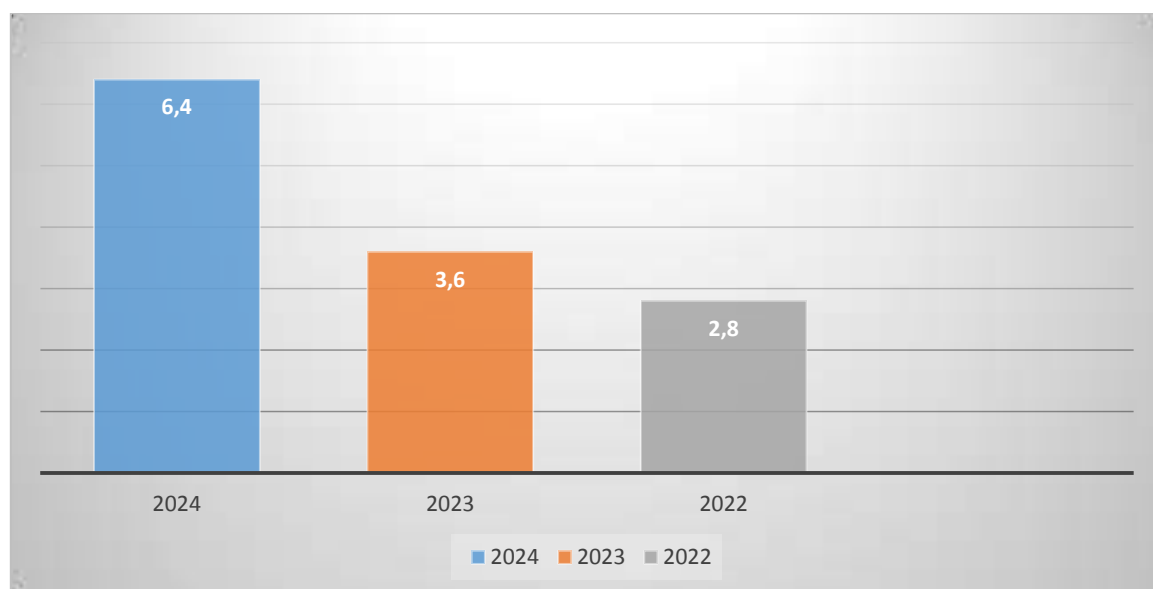

Рис. 2.2 Видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю за 2022-2024 рр. [18]

Розглянемо розмір соціальної допомоги від держави за 2023-2024 роки (таблиця 2.2)

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика соціальної допомоги особам з інвалідністю за 2023-2024 рр.

Група інвалідності	Відсоток від прожиткового мінімуму	Розмір допомоги станом на 2023 рік в грн	Розмір допомоги станом на 2024 рік в грн
I група	100	2093	2361

II група	80	1676,80	1888,8
III група	60	1255,80	1416,6

Розроблено автором на основі джерела [16]

На основі таблиці 2.2 ми бачимо, що сума допомоги на кожную групу інвалідності порівняно з минулим роком зросла, незважаючи на важкий економічний стан нашої держави.

Також уряд надає фінансову допомогу тим, хто доглядає за інвалідами з дитинства. Максимальна сума для тих, хто має I групу інвалідності, розподіляється на підгрупи А та Б, зокрема: 4722 грн для підгрупи А та 2361 грн для підгрупи Б. У випадку, якщо особа не відповідає критеріям обох підгруп, але потребує постійного догляду, пенсія за інвалідністю III групи у 2024 році складе 1770,75 грн. Те ж саме стосується і тих, хто має II групу інвалідності.

Також діти з обмеженими можливостями отримують пенсію за інвалідністю, і її величина залежить від їх групи:

- Діти до 6 років з інвалідністю підгрупи А отримують 5163 грн;
- Інші діти до 6 років отримують 1281,5 грн;
- Діти віком від 6 до 18 років з інвалідністю підгрупи А отримують 6392 грн;
- Інші діти віком від 6 до 18 років отримують 1598 грн.

На сьогодні соціальні виплати можна отримати без подання заяви до органів соціальної допомоги, оскільки перерахунок проводиться автоматично після підвищення прожиткового мінімуму в країні [17].

2.2 Моніторинг соціальних послуг, що надаються особам з інвалідністю

Згідно з Законом України «Про соціальні послуги», соціальні послуги визначаються як комплекс допомоги, наданий особам або певним соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах та не можуть самотужки вирішити їх, з метою вирішення їхніх проблем. Ці складні обставини можуть бути пов'язані з інвалідністю, похилим віком, станом здоров'я, соціальним статусом, життєвими звичками та способом життя, що призводить до часткового

або повного втрати здатності або можливості самостійно турбуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільстві[20].

Загалом до соціальних послуг відносять такі принципи як:

- Першочергове задоволення основних потреб людини, пов'язаних з основами її життєдіяльності, які в українському законодавстві отримали назву базових соціальних послуг.
- Передбачений перелік соціальних послуг у Класифікаторі соціальних послуг, де кожна послуга є комплексною і складається з однорідних компонентів.
- Надаються отримувачам на умовах, визначених законом. Визначення осіб, які потребують цих послуг, міститься в статті 1 Закону України «Про соціальні послуги».
- Ретельно регулюються відповідним державним стандартом, схваленим Міністерством соціальної політики України. Послуги повинні відповідати цим стандартам та умовам, передбаченим укладеним договором про їх надання.
- Фінансування соціальних послуг відбувається завдяки коштам державного і місцевих бюджетів, різних спеціальних фондів, установ та організацій, коштів підприємств, платежів за послуги, благодійних внесків та інших джерел, дозволених законом.
- Основними надавачами таких послуг переважно є державні та комунальні установи[20].

До ключових принципів надання соціальних послуг відносяться: індивідуальне та адресне обслуговування; доступність та прозорість процесу; вільний вибір отримання чи відмови від послуг; гуманне ставлення; комплексний підхід; ефективне використання фінансування; дотримання законності та соціальної справедливості; збереження конфіденційності; відповідність державним стандартам та етичним нормам.

Крім цього, у законодавстві відзначається, що головними засобами надання соціальних послуг є надання матеріальної підтримки та організація соціального

обслуговування. Перше передбачає надання фінансової або натуральної допомоги особам, які знаходяться у складних життєвих обставинах, у вигляді продуктів харчування, засобів гігієни, одягу, палива та інших предметів першої необхідності, а також технічних засобів реабілітації. Другий спосіб - це система соціальних заходів, спрямованих на підтримку та надання послуг окремим особам чи групам населення для подолання або полегшення життєвих складнощів та підтримки їхнього соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Це може включати різні форми надання, включаючи обслуговування за місцем проживання, установи для дітей, стаціонарні установи, реабілітаційні заклади, денні та тимчасові установи, а також інші заклади соціальної підтримки.

На території України діють чотири основні категорії реабілітаційних установ, що належать до сфери відповідальності Міністерства соціальної політики України: 1) центри, які забезпечують соціальну реабілітацію дітей з інвалідністю; 2) заклади, спрямовані на професійну реабілітацію осіб з інвалідністю; 3) центри, які здійснюють комплексну реабілітацію для осіб з інвалідністю; 4) установи реабілітації, що мають змішаний спрямований для осіб з інвалідністю через інтелектуальні виклики [21].

Основною складовою надання соціальних послуг є їх орієнтація на потреби осіб з інвалідністю. Ці особи потребують постійної соціальної підтримки, яка враховує вимоги програм реабілітації. Згідно із законодавством України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [22], матеріальна, соціально-побутова та медична допомога цим особам надається у різних формах, включаючи грошові виплати, надання медикаментів та технічних засобів, а також послуги реабілітації у сферах медицини, соціального забезпечення та трудової адаптації. Конкретні види підтримки визначаються в індивідуальних програмах реабілітації, розроблених органами медико-соціальної експертизи.

У 2007 та 2012 роках були спроби істотно змінити систему соціальних послуг. Проте прийняті рішення не відповідали стратегії реформування соціальних послуг для людей з інвалідністю. Головним недоліком таких реформ

було те, що вони не повністю враховували положення Конвенції [23], яка визначає основні міжнародні соціальні стандарти.

В Україні згідно законодавства можна скористатися різними видами соціальних послуг для осіб з інвалідністю (див. рис. 2.3)

Рис. 2.3 Основні види соціальних послуг для осіб з інвалідністю [24]

Підтримка у проживанні включає:

- Забезпечення житлом.
- Навчання, розвиток та підтримка навичок самостійного життя.
- Надання допомоги у плануванні щоденного розпорядку та веденні домашнього господарства, включаючи придбання та доставку продуктів харчування, медикаментів та інших необхідних товарів, готування їжі та проведення косметичного прибирання.
- Медичний патронаж.
- Допомога у представництві інтересів, взаємодії з іншими спеціалістами та службами, одержанні безоплатної правової допомоги.
- Надання інформації з питань соціального захисту населення.

Догляд, який може бути наданий вдома, в стаціонарних умовах або під час денного перебування (для осіб, які частково або повністю втратили працездатність або не мають здатності до самообслуговування), включає:

- Допомогу у самообслуговуванні, задоволення потреб у догляді та розвитку навичок для самостійного життя.
- Забезпечення умов для денного перебування та надання харчування.
- Реабілітаційні послуги.
- Психологічну підтримку та організацію дозвілля.

Під натуральною допомогою розуміється:

- Постачання харчових продуктів, предметів особистої гігієни, санітарно-гігієнічних засобів, засобів для догляду, одягу, взуття та інших необхідних предметів.
- Забезпечення паливом.
- Шиття та ремонт одягу та взуття.
- Надання послуг перукарів.
- Пральні послуги для білизни та одягу.
- Допомога у виконанні ремонтних робіт.
- Догляд за прибудинковою територією, включаючи косіння трави, рубання та розпилювання дров.
- Проведення різних видів прибирання, включаючи косметичне, вологе та генеральне прибирання.

Переклад жестовою мовою передбачається для осіб із порушеннями слуху та мовлення під час їх взаємодії з такими установами та організаціями, як:

- Органи державної влади та місцевого самоврядування, включаючи Пенсійний фонд України та Державну службу зайнятості;
- Банківські установи;
- Виконавці комунальних послуг, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ);

- Підприємства, з метою надання реабілітаційних та інших необхідних засобів;
- Заклади охорони здоров'я, медико-соціальні експертні комісії (МСЕК), лікарсько-консультативні комісії (ЛКК) та аптеки;
- Навчальні заклади, де навчаються діти глухонімих батьків, для забезпечення спілкування з педагогічним персоналом;
- При придбанні товарів, робіт і послуг;
- Інші установи, заклади, підприємства, організації за умови отримання згоди надавача соціальних послуг;
- Вирішенні громадських, особистих та побутових питань.

Персональний асистент надає підтримку та обслуговування, допомагає з фізичними потребами для забезпечення самостійності та успішної інтеграції в суспільство; сприяє у реалізації прав у сферах соціального захисту, працевлаштування, охорони здоров'я, освіти та науки, доступу до інфраструктури та інших аспектів.

Соціальна реабілітація для осіб з інтелектуальними та психічними розладами включає:

- Навчання, розвиток та підтримка у виробленні соціально-побутових навичок, таких як самообслуговування, комунікація, позитивна поведінка, готування їжі, управління фінансами, орієнтування тощо.
- Допомога у використанні технічних засобів реабілітації та навчання навичкам їх використання.
- Надання психологічної підтримки та консультування з питань соціального захисту.
- Організація вільного часу, занять спортом, відновлення здоров'я, технічних та художніх занять, працетерапії та арт-терапії.
- Консультування з питань соціального захисту населення.

Соціальна адаптація включає в себе допомогу в інтеграції особам, які мають інвалідність в суспільство через психологічну допомогу, навчання соціальних навичок та ін.

Послуги **інформування та консультування** включають:

- Допомогу у аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем і пошуку шляхів їх вирішення.
- Розроблення плану для подолання складних життєвих ситуацій.
- Надання психологічної підтримки та консультування.

Тимчасовий відпочинок (для опікунів дітей / осіб з інвалідністю) включає надання тимчасового догляду за особою з інвалідністю безпосередньо в місці її проживання під час відсутності осіб, які зазвичай забезпечують цей догляд.

Фізичний супровід для осіб з інвалідністю, включаючи інтелектуальні, сенсорні, фізичні, моторні, психічні та поведінкові порушення, охоплює допомогу у переміщенні у громадських місцях та транспорті, відвідуванні установ освіти, медичних, соціальних та реабілітаційних послуг, а також при купівлі товарів, робіт і послуг.

До **транспортних послуг** відноситься організація транспортування осіб з обмеженою мобільністю за допомогою спеціального транспортного засобу або соціального таксі, з можливістю супроводу або компенсації витрат на паливо тощо[24].

Більшість соціальних послуг для осіб з інвалідністю держава надає безкоштовно, проте є певні винятки коли соціальні послуги надаються за певну плату відповідно до законодавства України.

Отримання цих соціальних послуг має стандартну процедуру, яка включає наступні кроки:

- Звернутися у відповідні органи соціального захисту населення, ЦНАП або центру надання соціальних послуг/центру соціальних служб особисто або через законного представника.
- Заповнити заяву.

Для отримання цих послуг у випадку воєнного стану або загрози життю й здоров'ю відповідної особи, доступна спрощена процедура, що включає подання заяви згідно з наступними вимогами:

- Від особи, яка має інвалідність та має цивільну дієздатність або обмежену цивільну дієздатність.
- Від законного представника недієздатних осіб, яким призначено опікунів.
- Інформування особи, уповноваженої органом опіки та піклування, про недієздатних осіб, що не мають законного представника.

Умови повномасштабної війни зробили нагальним і ефективним надання реабілітаційних послуг, оскільки кількість людей з інвалідністю, включаючи дітей, значно збільшилась. У порівнянні з попередніми періодами, коли щорічне збільшення становило близько 13 тисяч осіб, тепер ця цифра сягнула 103 719 осіб.

Уряд прийняв оперативні рішення щодо:

- Автоматичного продовження статусу інвалідності без повторного огляду до кінця воєнного стану та ще 6 місяців після його завершення або скасування;
- Забезпечення всіх осіб, які постраждали внаслідок війни, незалежно від їхнього статусу інвалідності, допоміжними засобами реабілітації.
- Забезпечення осіб, які є або були учасниками бойових дій високофункціональними протезами з використанням передових технологій, а також спеціальними виробами для занять спортом;
- Можливості заміни пошкоджених або знищених засобів реабілітації;
- Екстреного надання більшості соціальних послуг за спрощеною процедурою під час воєнного стану;
- Пільгового оподаткування для соціально значимих підприємств, що забезпечують умови захищеної зайнятості, з метою збереження робочих місць для осіб з інвалідністю.

На ініціативу Міністерства соціальної політики та Міністерства охорони здоров'я були створені мультидисциплінарні команди, що складаються з лікарів, фізичних терапевтів, протезистів та ортезистів, які надають реабілітаційні послуги для пацієнтів у закладах охорони здоров'я. Ці команди вже працюють завдяки фінансуванню з коштів донорів у 14 центрах реабілітації.

Фахівці також надають підтримку у відновленні документів, проходженні медичних оглядів, інформують про можливості соціального захисту, зокрема про отримання допоміжних засобів реабілітації, надання соціальної допомоги та виплат, отримання різних соціальних послуг, визначення групи інвалідності, а також про безкоштовну правову та психологічну підтримку на місці проживання.

Протягом періоду повномасштабного конфлікту було фінансовано 613 684 допоміжних засобів реабілітації загалом на суму 3,8 мільярдів гривень[24]. Також варто відзначити, що згідно Постанови Кабміну України від 07.03.2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги», у період впровадження воєнного стану та одного місяця після його припинення або скасування, перевірка та перепризначення державної соціальної допомоги не потрібні.

У цей період допомога продовжується без перерв для таких категорій отримувачів:

- осіб з інвалідністю з дитинства;
- дітей з інвалідністю;
- осіб, які не мають права отримувати пенсію;
- осіб з інвалідністю.

Також дітям з інвалідністю, які досягли 18 років у лютому 2022 року і не отримали висновок медико-соціальної експертизи щодо їхнього статусу, допомогу продовжено на період воєнного стану та на 1 місяць після його закінчення.

У випадку тимчасової зміни адреси проживання отримувачі можуть отримувати допомогу без відкриття рахунку у банку через АТ "Ощадбанк" або відділення АТ "Укрпошта". Проте необхідно повідомити органи соціального захисту населення про нове місце проживання. Після скасування воєнного стану органи соціального захисту мають зобов'язання протягом місяця інформувати отримувачів про необхідність оновлення документів для продовження отримання допомоги та пільг[27].

Згідно з Постановою Кабміну України від 08.03.2022 року № 225 «Про деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України», протягом періоду воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення або скасування, у разі неможливості особи, яка звертається для встановлення інвалідності, відвідати Медико-соціальну експертну комісію, комісія може прийняти рішення про встановлення інвалідності на підставі направлення Лікарсько-консультативної комісії.

Поміж спеціальних соціальних послуг для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю є безоплатні або зі зниженими тарифами пільги на наступне:

- Індивідуальні програми реабілітації, послуги з соціально-побутового та медичного обслуговування, та допоміжні засоби реабілітації, такі як пристосування для пересування, протези, апаратура для осіб з вадами слуху, мобільні пристрої для письмового спілкування та інше.
- Вироби медичної галузі (індивідуальні пристрої, протези зубів, щелеп, очей, окуляри, голосоутворюючі та слухові апарати, ендопротези, сечо- та калоприймачі тощо).
- Колісні крісла з електроприводом, якщо є наявний відповідний медичний висновок.
- Безкоштовна спеціалізована медична, дефектологічна і психологічна підтримка, а також безкоштовне протезування. Вони надаються відповідними державними та комунальними закладами охорони здоров'я для дітей з інвалідністю, інтелектуальними та фізичними порушеннями.

Крім того, передбачаються й інші пільги, такі як:

- Пільги щодо оплати житлово-комунальних послуг та придбання твердого палива і скрапленого газу, які надаються особам з інвалідністю внаслідок війни у вигляді 100-відсоткової знижки на плату в межах соціальних норм і нормативів використання житлово-комунальних послуг.
- Безоплатні путівки в різні санаторії (якщо є медичні показання), і допомога по тимчасовій непрацездатності батькам дітей, які мають інвалідність протягом усього періоду санаторно-курортного лікування їхньої дитини.

Щоб отримати ці виплати необхідно подати медичний висновок про необхідність стороннього догляду за дітьми[24].

В таблиці 2.3 можна побачити більш детально види соціальних пільг для осіб з інвалідністю до кожної групи інвалідності.

Таблиця 2.3

Таблиця пільг до відповідної групи інвалідності

Пільга	Група інвалідності	Додаткова інформація
Безкоштовні ліки за рецептами лікарів	I, II групи	При амбулаторному лікуванні, якщо пенсія не перевищує мінімального розміру пенсії
Безкоштовне/пільгове соціально-побутове та мед. обслуговування	I, II групи	Засоби реабілітації, різні протези, медичні вироби
Забезпечення автомобілем	I, II групи	При наявності відповідного мед. висновку
50% оплата ліків (за рецептом)	I, II групи	При амбулаторному лікуванні
Безкоштовні санаторно-курортні путівки	I, II групи	При наявності медичних показань
Позачергове обслуговування в касах	I, II групи	Незалежно від форм власності і підпорядкування
Безкоштовний проїзд у громадському транспорті	I, II групи, діти з інвалідністю і їх супроводжуючі	Крім таксі
50% знижка на проїзд внутрішніми лініями: повітряного, річкового, ж/д і автотранспорту	I, II групи, діти з інвалідністю і їх супроводжуючі	Пільгове перевезення в період з 1 жовтня по 15 травня здійснюють усі підприємства транспорту
Встановлення квартирної телефонії	I, II групи	Проводиться позачергово і на пільгових умовах
Радіотрансляційна точка	I, II групи по зору	Безкоштовне користування

Розроблено автором на основі джерела [25]

У період воєнних дій Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю продовжує надавати послуги з технічної та іншої реабілітації (ТЗР) для осіб та дітей, які мають інвалідність та інших уразливих категорій населення. Будь-яка особа з інвалідністю, незалежно від місця її проживання, має право на безкоштовне одержання необхідних їй технічних та інших засобів для реабілітації. Для цього вона може звертатися:

- до місцевих органів соціального захисту населення;

- до Центрив надання адміністративних послуг (ЦНАП);
- до територіальних відділень Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю;
- через електронний кабінет[27].

Якщо ми говоримо про реабілітацію людей з інвалідністю, то до технічних та інших засобів реабілітації, які надаються особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та іншим окремим категоріям населення через відповідні структурні підрозділи районного рівня відносяться:

- Протезно-ортопедичні вироби, включаючи ортопедичне взуття;
- Спеціальні засоби для самостійного обслуговування і догляду;
- Засоби для того, щоб пересуватись;
- Засоби для особистої рухомості, переміщення і також підйому;
- Обладнання та меблі;
- Спеціальні засоби щоб орієнтуватися, спілкуватися та обмінюватися інформацією.

Особи та діти з інвалідністю отримують відповідні технічні та інші засоби реабілітації відповідно до індивідуальної програми реабілітації. Ці засоби, за винятком засобів для пересування, також надаються дітям до 18 років з вадами слуху, зору та опорно-рухового апарату. Умови отримання таких засобів включають заборону їх продажу, дарування або передачі протягом строку, на який вони надаються.

Медичні рекомендації для отримання технічних та інших реабілітаційних засобів застосовуються у таких випадках:

- Для осіб, які мають інвалідність рекомендації видаються медико-соціальними експертними комісіями для складання індивідуальних програм.
- Для дітей з інвалідністю та інших осіб, окрім тих, хто постраждав внаслідок антитерористичних операцій та не має встановленої інвалідності рекомендації видаються лікарсько-консультативними комісіями медичних закладів Українського науково-дослідного інституту протезування, протезобудування та відновлення працездатності.

- Для осіб з інвалідністю та дітей відповідного віку рекомендації видаються обласними медико-соціальними експертними комісіями.
- Для постраждалих внаслідок антитерористичних операцій без встановленої інвалідності.

Медичні рекомендації для забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації надаються таким особам:

- Особам з інвалідністю - через медико-соціальні експертні комісії, які формують індивідуальні програми.
- Дітям з інвалідністю та іншим особам, за винятком постраждалих від антитерористичних операцій, яким не була встановлена інвалідність - через лікарсько-консультативні комісії медичних закладів або клініки Українського науково-дослідного інституту протезування, протезобудування та відновлення працездатності, з отриманням відповідного висновку.
- Особам, які мають інвалідність та дітям з інвалідністю, , які досягли віку шести років (для отримання крісел-візків з електричним приводом для використання у приміщенні), а також діти з інвалідністю віком від 14 років (для отримання крісел-візків для використання за межами приміщення), можуть звернутися за отриманням відповідного медичного висновку через обласні медико-соціальні експертні комісії[26].

Говорячи про соціальні послуги для осіб з інвалідністю, то можна навести приклад щодо повнолітніх осіб та дітей з вадами слуху. В них є право на отримання мобільних телефонів на підставі висновку відповідних медико-соціальних експертних комісій або лікарсько-консультативних комісій, що підтверджує їхню інвалідність з причини порушення слуху. Особи з вадами слуху та діти віком від 7 років можуть отримати мобільні телефони для письмового спілкування. Також для осіб з порушенням слуху віком старше 60 років необхідно, щоб мобільні телефони були обладнані функцією виклику «SOS». Люди з інвалідністю першої і другої груп, які мають вади з зором, а також діти,

які мають інвалідність по зору віком від 14 років, мають право отримати годинники (діти віком від 6 років - електронними), а також аудіоплеєрами.

Люди з інвалідністю, які постраждали внаслідок антитерористичних операцій, та діти з інвалідністю, які перебувають у постійному лежачому положенні, забезпечуються від держави ліжками з ручним регулюванням або з електричним приводом, а також протипролежневими матрацами. Це підтверджується відповідним записом в індивідуальній програмі або висновком лікарсько-консультативної комісії або рішенням військово-лікарської комісії. Проте, особам, які мають інвалідність, постраждалим внаслідок антитерористичних операцій, та дітям з інвалідністю, які користуються протипролежневими матрацами, протипролежневі подушки не надаються[26].

Загалом, Класифікатор соціальних послуг та державні стандарти соціальних послуг виступають як ключові нормативні акти на рівні законодавства, які визначають фінансування, зміст, обсяг та процедури надання соціальних послуг для уразливих груп населення. Зараз ці акти ретельно аналізуються з метою практичного застосування, виявлення можливих недоліків у їх регулюванні, уточнення назв та змісту послуг, а також визначення доцільності надання деяких послуг в домашніх умовах та оцінки їх ефективності. В більшості соціальних послуг є свої встановлені державні стандарти, але для деяких з них стандарти знаходяться на етапі обговорення та ухвалення. Досвід у наданні соціальних послуг є основою для подальшого вивчення соціальних послуг саме як об'єктів соціально-обслуговуючих відносин. З теоретичної точки зору, необхідно визначити кожну соціальну послугу, виокремити її основні характеристики, визначити набір послуг, що входять до конкретної соціальної послуги, та інші аспекти [28].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ, З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Загалом кількість осіб, які мають інвалідність постійно збільшується, хоча причини та наслідки інвалідності бувають різними: вони можуть бути зумовлені різними соціально-економічними умовами та різним ступенем допомоги, яку надають держави своїм громадянам. Якщо говорити про масштаби проблеми осіб з інвалідністю у всьому світі, то можна з упевненістю стверджувати, що факти показують, що кожна десята людина є обмеженою у своїх можливостях (650 млн осіб), з них майже 470 млн осіб є працездатними.

Проблема соціального захисту людей з інвалідністю в Україні стає все більш актуальною через стійке збільшення відсотка людей з інвалідністю серед загального населення. Якщо на початку 90-х років минулого століття загальна кількість інвалідів в Україні складала близько трьох відсотків від загальної чисельності населення, або 1,5 мільйона осіб, то зараз їх кількість сягає 3 мільйони осіб, що становить подвійне зростання їхньої частки в загальній структурі [29].

Рівень державного соціального захисту осіб з інвалідністю є відображенням загального рівня розвитку суспільства. Значне зростання відсотку та загальної кількості осіб з інвалідністю обумовлене соціально-економічними процесами в українському суспільстві, що призвело до зниження рівня життя багатьох людей. Це стало результатом недостатнього розвитку системи охорони здоров'я, неналежної безпеки та охорони праці, невисокого рівня екологічної культури, а також різноманітних непередбачуваних ситуацій та катаклізмів, таких як природні, екологічні та воєнні події. Серед них можна відзначити наслідки Другої світової війни, афганської війни та інших конфліктних регіонах, техногенні наслідки Чорнобильської катастрофи та звичайно повномасштабна війна, яка наразі скалічила чимало життів.

Історично змінювалося ставлення до людей з інвалідністю, і ці зміни мали швидкий і значний характер, часто були неоднозначними. Позитивні тенденції, які відбулися у світі, включають визнання на міжнародному рівні рівності прав осіб з інвалідністю на повноцінне життя в суспільстві та зусилля держав створити реальні умови для їх реабілітації та соціальної інтеграції. Якщо раніше головними

мотивами були переважно співчуття та милосердя до людей з інвалідністю, то тепер головним пріоритетом є захист їх прав. Держава повинна забезпечувати належний соціальний захист та підтримку, створювати умови для соціальної інтеграції, надавати рівні можливості для самореалізації, освіти, працевлаштування, інтеграції в духовне, культурне та спортивне життя суспільства для осіб з інвалідністю.

Варто відзначити, що від часів радянської епохи в нашому суспільстві залишилася негативна спадщина: загальне уявлення було таке, що держава має турбуватися про осіб, які мають інвалідність, але водночас держава не змогла забезпечити їм гідний рівень соціального захисту. Політика стосовно цієї категорії громадян в основному була пасивною, обмежуючись матеріальною підтримкою, державними пенсіями та можливістю працевлаштування на спеціалізованих установах або організаціях. Люди з обмеженими можливостями часто були позбавлені доступу до багатьох суспільних благ, як здорові громадяни. Вони постійно стикалися з презирством, стереотипами та страхами, які, на протязі історії, стримували соціальний прогрес цієї частини суспільства та відокремлювали їх від нього [30].

Перехід до ринкових відносин і формування соціальної держави в Україні спричинили нові підходи до соціального захисту осіб з інвалідністю, що включають створення системи на сучасних засадах. Приєднання до міжнародних стандартів права та ратифікація Україною конвенцій МОП змінили політику щодо осіб з інвалідністю, орієнтуючись на міжнародні норми, які використовуються в розвинених країнах. Це також передбачає гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами та створення спеціалізованих установ реабілітації та безбар'єрного середовища. Ринкова економіка розширює можливості надання соціальних послуг та функціонування центрів обслуговування осіб, які мають інвалідність. Поступово суспільство усвідомлює важливість адаптації до потреб осіб, які мають інвалідність, а не навпаки.

У наш час, навіть при вжитті заходів державної політики, спрямованих на підтримку осіб з особливими потребами, згідно з обраною європейською

інтеграційною стратегією та прийняттям відповідних декларацій і норм, у нашому суспільстві існують численні бар'єри, які перешкоджають особам, які мають інвалідність відчувати себе рівноправними з іншими. Ці проблеми викликані, перш за все, недосконалістю нормативно-правового середовища, недостатньою культурою сприйняття людей, які мають обмежені можливості, обмеженістю сфери надання послуг, неналежним фінансуванням та невисокою якістю інформаційної та комунікаційної інфраструктури, недостатнім розумінням та усвідомленням всіх проблем даної категорії людей, слабкою розвиненістю та низькою ефективністю консультативних послуг та механізмів їх включення в суспільне життя. Існують проблеми у створенні та розвитку інклюзивного освітнього середовища для осіб та для дітей, які мають інвалідність. Відповідно до статті 53 Конституції України, кожен має право на освіту, і це право гарантується всім громадянам незалежно від того, який в них стан здоров'я. Гарантії права на освіту для всіх громадян України, включаючи людей з інвалідністю, зазначені у численних нормативно-правових документах держави. Останнім часом відбуваються важливі кроки у реалізації інклюзивної освіти в країні, що передбачає можливість для кожної дитини з інвалідністю відвідувати дитячий садок, школу та здобувати якісну середню та вищу освіту разом із іншими учнями.

У 2018 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [31], який регламентує питання, пов'язані з доступом дітей, які мають особливі потреби до освітнього процесу у дитячих садках, школах, певних позашкільних закладах та закладах професійної освіти. Однак, навіть при наявності такого законодавства, виникають виклики щодо забезпечення освітніх можливостей для молодого покоління з обмеженими можливостями. На жаль, особи, які мають інвалідність вже з дитячого віку часто не можуть повноцінно скористатися правом на освіту з різних причин, що ускладнює їх соціальну інтеграцію. При вступі до навчального закладу, люди з обмеженими можливостями стикаються з труднощами адаптації до навчальних процесів,

відвідувань занять, взаємодії з викладачами, своїми одногрупниками та самореалізації. Брак достатнього фінансування призводить до того, що навчальні заклади не можуть забезпечити людям з інвалідністю всі необхідні умови для навчання, включаючи фізичну доступність, необхідне обладнання та програми, які враховують їхній фізичний стан, а також компетентність викладацького складу. Отже, забезпечення освіти для осіб, які мають з інвалідність потребує спільних зусиль держави, суспільства та навчальних установ. На жаль, в Україні люди з обмеженими фізичними можливостями стикаються з численними перешкодами у реалізації свого права на працю через існуючі транспортні, комунікаційні, інформаційні, нормативні, організаційні та психологічні бар'єри.

На мою думку роботодавцям потрібно створити сприятливі умови для праці та адаптувати існуючі виробничі потужності та робочі місця для людей, з обмеженими можливостями. Це, звичайно, вимагає певних витрат, які вони можуть намагатися уникнути. Проте існуючий механізм, що регулює право осіб з інвалідністю на працю, не завжди ефективно залучає їх до реальної праці та соціального життя, а також не зобов'язує роботодавців активно шукати можливості працевлаштування для цієї категорії населення. На додаток, існують обмежені заохочувальні механізми стосовно створення робочих місць для людей з інвалідністю.

Також важливо відзначити, що в Україні на державному рівні не приймаються активні заходи для розвитку гнучких форм організації праці, включаючи такі, що стосуються людей з інвалідністю. Ці форми зайнятості не мають відповідного законодавчого врегулювання в діючому національному законодавстві. Крім того, контроль за виконанням встановлених на рівні закону механізмів стосовно залучення осіб з інвалідністю до сфери праці не є достатньо регульованим.

У сфері соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні складається складна ситуація, яка переважно виникає через проблеми недостатнього фінансування заходів, спрямованих на забезпечення їхніх прав. Одним із ключових аспектів забезпечення прав інвалідів є фінансування різноманітних

заходів, спрямованих на забезпечення їхніх соціальних, матеріальних, медичних та санаторно-курортних потреб. Проте інваліди, як і інші соціально вразливі категорії населення, часто опиняються у складному фінансовому становищі, нерідко опиняючись навіть за межею бідності. Оскільки обсяги видатків на соціальні потреби обмежені фінансовими можливостями бюджету, пенсії, виплати та пільги для інвалідів нерідко функціонують як більш моральна, аніж матеріальна підтримка з боку держави.

Загалом розвиток України через демократичні, соціальні та правові реформи найбільше залежить від системного та належного оновлення системи соціального захисту для осіб з інвалідністю. Це стає важливим кроком для підтримки інклюзивності та соціалізації як в суспільстві, так і в державі. Покладення акценту на розвиток системи основних та фундаментальних прав стає необхідною складовою на шляху України до вступу в європейську спільноту та зміцнення співпраці з Європейським Союзом та окремими його членами[32].

Проблема забезпечення належного захисту та створення необхідних умов для осіб з інвалідністю в суспільстві вимагає пошуку нових підходів, удосконалення національного законодавства та проведення реформ. Зарубіжний досвід показує, що одним із головних завдань держави є ефективне регулювання та захист прав у сфері реабілітації, надання соціальних послуг для осіб, які мають інвалідність, а також підтримка їхньої адаптації та інтеграції в суспільство. Оскільки питання інвалідності в Україні є актуальним і привертає значну увагу, ці аспекти набувають особливої важливості для вирішення.

Останні події вказують на значне зростання випадків каліцтва та травматизму, пряме походження яких можна пов'язати з нещасними випадками та інцидентами, що сталися за останні роки. У наш час ми стикаємося з проблемами, які включають бар'єри для осіб, які мають інвалідність.

У 2011 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та Світовий банк, залучивши понад 380 експертів, підготували звіт, у якому висвітлено основні перешкоди у суспільстві, які пов'язані з інвалідністю:

- Неадекватність політичних заходів і стандартів. При формуванні політики часто не враховуються основні потреби людей з інвалідністю або не використовуються на практиці наявні політичні заходи і стандарти.
- Нестача доступних послуг. Для людей з інвалідністю бракує послуг, таких як медико-санітарне обслуговування, реабілітація, а також допомога та підтримка.
- Проблеми з наданням послуг. Недостатня кількість кваліфікованого персоналу та невисокий рівень їх професійної підготовки можуть негативно позначитися на якості послуг, їх доступності та адекватності для осіб з інвалідністю.
- Недостатність фінансування зі сторони держави. Недостатність коштів, відсутність належної соціальної підтримки та недостатнє працевлаштування для осіб, які мають інвалідність.
- Брак доступності. Багато будівель, зокрема громадські приміщення, транспортні системи та інформаційні ресурси, не пристосовані для всіх. Різні ландшафтні та архітектурні перешкоди створюють труднощі для пересування людей з різними типами інвалідності.
- Інформаційні бар'єри. Недоступність потрібної інформації та відсутність альтернативних джерел для її отримання (наприклад, аудіо супровід, написи у громадських місцях у шрифті Брайля, сурдопереклад та ін.).
- Відсутність консультування та залучення до суспільного життя є проблемою. Більшість людей з інвалідністю не мають можливості брати участь у процесах, що безпосередньо впливають на їхнє життя.
- Відсутність відповідних даних та досвіду також є чималою проблемою. Недостатня кількість точних, надійних та порівняльних даних про інвалідність, а також відсутність ефективного досвіду з реалізації програм може ускладнити розуміння проблем та виконання практичних заходів[33].
- Особливу увагу слід звернути на проблему працевлаштування для осіб з інвалідністю. Залучення цих осіб до праці має позитивний вплив не лише на

них особисто, але і на державу в цілому, оскільки це сприяє збільшенню їхньої платоспроможності та можливості самореалізації, а також активної участі в суспільному житті. Державна політика повинна спрямовуватися на максимальне використання потенціалу осіб з інвалідністю шляхом їхньої професійної та трудової реабілітації та працевлаштування.

- Для людей з обмеженими можливостями має бути забезпечено можливості працевлаштування, щоб вони не опинялися в стані бідності або не були залежними від благодійної допомоги.
- Негативні соціально-психологічні уявлення про людей з обмеженими можливостями призводять до їхньої соціальної ізоляції, відчуженості, обмеженого спілкування та взаємодії з суспільством[33].

Досвід інших країн свідчить, що підходи нашої країни до підтримки осіб, які мають інвалідність постійно змінюються та розвиваються. Спочатку акцент був на наданні допомоги, пізніше почали створювати установи та центри, які допомагають їм у навчанні та працевлаштуванні. Сучасні тенденції інклюзії підкреслюють бажання суспільства прийняти таких людей. Проте існують прогалини в законодавстві, нестача фінансування та недостатня реалізація прав, що перешкоджає цій категорії осіб вести самостійний та незалежний спосіб життя.

Протягом останнього десятиліття в Україні пройшло реформування практично у всіх сферах соціального забезпечення та охорони праці. На поточному етапі Україна активно працює над створенням ефективної системи соціального захисту для всіх верств населення, у тому числі осіб з інвалідністю. У цьому процесі важливо враховувати досвід інших країн, де подібна система успішно функціонує протягом тривалого часу. У контексті прагнення України до членства в Європейському Союзі, система соціального захисту осіб з інвалідністю, що діє в країнах ЄС, заслуговує на пильну увагу. Ця система, яка зародилась з руху за права людей з інвалідністю, може слугувати взірцем для вдосконалення української соціальної політики. Особливо важливо вивчити роль соціальних партнерів у формуванні та реалізації цієї системи в ЄС. Там ця сфера

не лише зазнала значних трансформацій, а й відзначила появу нового наднаціонального та наддержавного напрямку у сфері соціального захисту та добробуту громадян[34].

Аналізуючи практику інших країн, можна виокремити ключові принципи та напрями соціальної політики у сфері захисту прав людей з інвалідністю, які я зобразив на рис. 3.1.

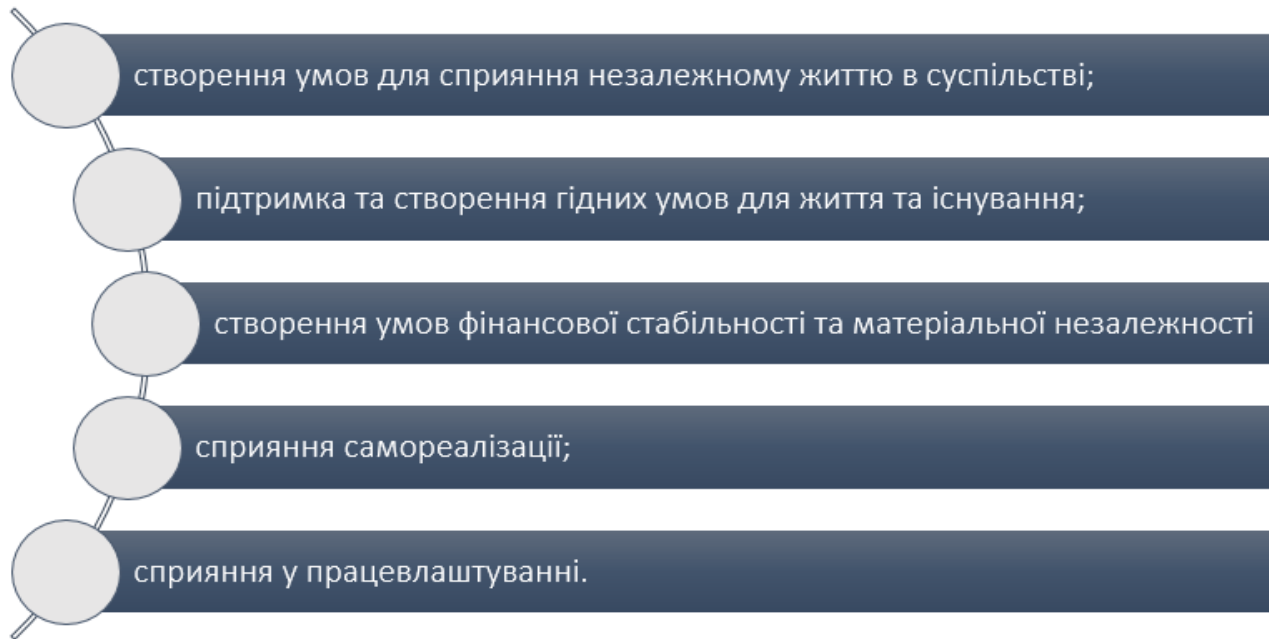

Рис.3.1. Принципи та напрями покращення політики соціального захисту осіб з інвалідністю [35]

Проте важливо відзначити, що допомогу для забезпечення фінансової стабільності та належних умов існування не отримують всі громадяни, а лише ті, хто з фізичних причин не може працювати або є недієздатними, наприклад, в країнах Європи.

За словами О.М. Галицького та Р.В. Гришової, більшість країн використовують два основних методи соціальної підтримки: перше — це страхова виплата, яка базується на попередніх внесках та заробітній платі, а друге — це допомога, що надається незалежно від попередніх внесків і призначена для забезпечення доходу. Наприклад, в країнах Європи, таких як Швеція, Нідерланди та Норвегія, існує концепція часткової працездатності, коли особа може працювати на регулярних умовах, але з скороченим робочим графіком.

У країнах ЄС для визначення грошових виплат у зв'язку з інвалідністю застосовують три різні підходи:

- Процедурний підхід - це встановлення причин, що призвели до припинення працевлаштування особи, та перешкод, які перешкоджали продовженню роботи на попередньому місці.
- Профільний підхід - це виявлення причин, з яких особа не може отримати роботу, відповідну її кваліфікації та попиту на ринку праці.
- Функціональний підхід - це визначення рівня функціональних обмежень особи.

При аналізі процедурного підходу варто відзначити, що цей метод передбачений переважно для країн із системою соціального страхування. Суть його полягає у відборі відповідної роботи для особи, здатної виконувати завдання, враховуючи її попередній досвід і можливості. Профільний підхід, що є типовим для скандинавських країн, вивчає трудовий потенціал працівника і відповідно до цього потенціалу обирає підходящу роботу, яка забезпечить його достойне життя. Функціональний підхід полягає в оцінці рівня непрацездатності та інвалідності за медичними показниками шляхом використання відповідних таблиць і даних.

Можна сказати як в Україні так і за кордоном одним із критеріїв визначення інвалідності є часткова або повна втрата працездатності. Проте, рамки рівня непрацездатності в кожній країні мають свої особливості. Наприклад, у Іспанії та Італії рівень непрацездатності встановлюється на підставі медичних звітів лікарів. У країнах, таких як Чехія, Кіпр, Литва, Латвія та Болгарія, інвалідність визначається за групами та категоріями. В Португалії та Греції рівень непрацездатності та інвалідності встановлюються за допомогою спеціальних таблиць, враховуючи медичні висновки. Залежно від ступеня інвалідності та непрацездатності особам призначають різні види грошових компенсацій з різними термінами їх виплати (тимчасові, постійні або довічні).

Однією з особливостей досвіду зарубіжних країн є встановлення квот на загальну кількість працівників на підприємстві. Суть квот полягає у заповненні вакантних посад та наборі осіб з інвалідністю. Варто відзначити, що існує

практика штрафів за невиконання або недостатнє виконання цих квот. Законодавство націлене на обов'язкове працевлаштування працівників з особливими потребами, тобто роботодавці зобов'язані створювати умови для їхнього працевлаштування. Наприклад, у Німеччині за кожне незаповнене місце для осіб з інвалідністю у межах від 3% до 5% передбачений штраф у розмірі €105, від 2% до 3% - €180, а менше 2% - €260.

Проте крім жорстких квот, країни також створюють різноманітні можливості та зацікавленість роботодавців у працевлаштуванні осіб з інвалідністю шляхом надання державних допомог та субсидій для роботодавців, які приймають на роботу такі особи. Практика надання субсидій роботодавцям є досить поширеною, наприклад, у Данії. Деякі країни, такі як Бельгія, Ліхтенштейн, Норвегія, Нідерланди, Фінляндія, Швейцарія, Швеція та Латвія, не мають системи квот або заохочень, проте вони закріплюють пріоритетність прийняття на роботу осіб з інвалідністю законодавчими нормами.

Україна вже встановила основи системи професійної реабілітації для людей з інвалідністю. Однак наразі лише 16% з них зайняті, тоді як кількість безробітних серед цієї групи продовжує збільшуватись за даними державної служби зайнятості[36]. Зростання числа безробітних людей з інвалідністю, які зареєстровані в державній службі зайнятості, свідчить про недостатню ефективність сучасного механізму соціальної підтримки цієї категорії осіб. Порівнюючи дані зайнятості людей з інвалідністю у різних країнах світу, можна відзначити, що найбільша кількість таких осіб працює у Китаї, Швеції, Японії та Норвегії.

У зв'язку з небажанням багатьох підприємців в Україні наймати інвалідів, держава може вжити наступних заходів для стимулювання роботодавців:

- Зменшення податкових витрат.
- Фінансові дотації підприємствам, які працюють з інвалідами.
- Нагороди для роботодавців, що забезпечують належні умови праці.
- Використання масових медіа для поширення інформації.

Ухваливши Європейську соціальну хартію, Україна взяла на себе зобов'язання створити сприятливі умови для повноцінного життя та самореалізації осіб з інвалідністю, підтримувати їх у працевлаштуванні та забезпечувати належні умови праці. Важливим досягненням стало ухвалення відповідного законодавства, ратифікація міжнародних норм та їх інтеграція в національне законодавство.

Підписавши Конвенцію про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю № 159 у 2003 році, Україна взяла собі зобов'язання розширити можливості професійної реабілітації для всіх категорій інвалідів. Після прийняття Закону України від 2005 року № 2961 «Про реабілітацію інвалідів в Україні» стало можливим впровадження норм та положень Конвенції № 159. Цей закон встановив державні гарантії для надання послуг у професійній та трудовій реабілітації, включаючи професійний відбір, профорієнтацію, освіту, підготовку, перепідготовку, перекваліфікацію та ефективне працевлаштування. Також, в грудні 2009 року Україна ратифікувала Конвенцію ООН «Про права інвалідів» та Конвенцію МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів».

Отже, враховуючи вище викладене, нинішня політика нашої держави прагне створити належні умови для життєдіяльності та соціального захисту людей з інвалідністю. Проте варто враховувати вже доказані тенденції та інновації, які активно використовуються урядами зарубіжних країн. Сучасний потенціал України у справі інклюзії осіб з інвалідністю має свої позитивні аспекти, але систематика та послідовність в реалізації законодавства та практики залишає бажати кращого. Норми, відображені у державному законодавстві, а також імplementовані міжнародні стандарти, які включають ратифіковані Конвенції ООН про права осіб, які мають інвалідність та МОП про професійну реабілітацію та зайнятість даних осіб, є важливим кроком у правовому регулюванні та реалізації державної політики підтримки осіб з інвалідністю в Україні.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження в цій дипломній роботі можна зробити наступні висновки та рекомендації:

1) Дослідження розкриває сутність соціального захисту осіб з інвалідністю, пропонуючи чітке визначення цього поняття. В ньому детально описано права та обов'язки осіб з інвалідністю (як дітей, так і дорослих), а також їх законних представників у цій сфері. Ці права та обов'язки ґрунтуються на висновках лікарсько-консультаційних комісій (ЛКК) для дітей та медико-соціальних експертних комісій (МСЕК) для дорослих. Держава гарантує цій категорії громадян соціальний захист, призначає їм виплати, забезпечує реабілітаційні заходи, пільги та компенсації.

Інвалідність - це міра втрати здоров'я або обмеження його функцій з дитинства, встановлена через медико-соціальну експертизу, яка проводиться центральним органом виконавчої влади шляхом медичного та експертного обстеження.

2) Проаналізовано державну політику щодо соціального захисту осіб з інвалідністю та зроблено висновок, що ця політика полягає у заходах, які спрямовані на створення умов, що охоплюють економічні, правові, політичні, психологічні, соціальні та інклюзивні аспекти, для забезпечення нормальних прав та можливостей цієї категорії осіб. Це дозволяє їм брати участь у суспільному житті на рівні з іншими громадянами та реалізувати свій потенціал.

Державна політика включає такі напрями:

- Виявлення та усунення перешкод, що ускладнюють нормальне функціонування цих осіб у суспільстві. Це охоплює забезпечення доступу до різноманітних об'єктів, включаючи благоустрій, транспортну інфраструктуру, установи освіти, культури, працевлаштування, туризму, інформації та зв'язку.
- Здійснення державної політики в галузі охорони здоров'я.
- Соціальний захист.
- Реалізація програми щодо гідних умов проживання та доступності житла.
- Підтримка громадської діяльності.

- Створення можливостей та сприяння у реалізації реабілітації та соціальної адаптації.

3) Проведено оцінку видатків держави на потреби соціального захисту осіб з інвалідністю. Було виявлено, що динаміка росту чисельності осіб з інвалідністю є досить стрімкою. Основною причиною цього стала війна, яка скалічила чимало осіб. Було проаналізовано процедуру призначення соціальних виплат для осіб із інвалідністю. Право на отримання соціальної допомоги спрямоване на забезпечення матеріальних потреб окремих громадян у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з об'єктивних причин, а також у пенсійному віці та інших ситуаціях, які передбачені законодавством.

4) Описано процедуру забезпечення осіб із інвалідністю засобами реабілітації, пільгами та компенсаціями. Класифікатор соціальних послуг та державні стандарти соціальних послуг є ключовими нормативними актами, які визначають фінансування, зміст, обсяг та порядок надання соціальних послуг незахищеним верствам населення. Зараз вони активно аналізуються для виявлення можливостей практичного впровадження, ідентифікації недоліків у правовому регулюванні, уточнення назв та змісту послуг, розгляду можливості надання послуг вдома, а також оцінки ефективності їх надання. Більшість соціальних послуг мають затверджені державні стандарти, але для деяких ще триває процес обговорення і затвердження. Актуальна практика надання соціальних послуг підкреслює потребу в ґрунтовнішому вивченні їх як об'єктів соціальної роботи. З теоретичної точки зору, це потребує чіткого визначення кожної соціальної послуги, виявлення її особливостей та складу послуг, що входять до певної категорії. З метою поліпшення системи соціального захисту людей з інвалідністю доцільно прискорити прийняття Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» та вжити наступні заходи:

- Створити та впровадити дієву систему забезпечення осіб з інвалідністю технічними засобами реабілітації та медичними виробами, яка гарантує їм повний доступ до цих засобів. Система має чітко визначати процедуру

грошової компенсації для самостійного придбання засобів реабілітації. Її фундаментом мають стати принципи адресності, доцільності, раціональності та ефективності. Внести до правової системи України наступні ініціативи: надання особам з інвалідністю персонального асистента, контактної особи або супровідника для забезпечення їхньої самостійності та інтеграції у суспільство; підтримка здійснення їхніх прав у різних сферах життя; забезпечення доступності інфраструктури тощо.

- Поліпшити транспортні послуги, зокрема перевезення маломобільних осіб до закладів, де надаються соціальні та медичні послуги. Це вимагає інвестицій та організаційних заходів для створення мережі соціально-транспортних служб та обладнання їх спеціалізованим автотранспортом для перевезення інвалідів.

На сьогодні необхідно негайно збільшити обсяги фінансування для створення і розповсюдження різноманітних інформаційних, освітніх, художніх і дитячих телепрограм, які будуть супроводжуватися сурдоперекладом та субтитруванням. Програми на телебаченні мають мати субтитри та інтерпретацію мови жестів. Для цього необхідно розробити спеціальні навчальні програми для підготовки сурдоперекладачів.

Окрім того, на основі аналізу досвіду країн Європи рекомендується розширити програми тимчасової відпустки для осіб, які надають догляд за дітьми або особами з інвалідністю, і внести відповідні зміни до законодавства України.

Необхідно прийняти конкретні заходи для підвищення відповідальності місцевих владних органів та територіальних громад за забезпечення доступу осіб, які мають інвалідність до об'єктів громадського та цивільного призначення, у тому числі до учбових закладів, місць праці, культурних та спортивних заходів. Це включає благоустрій, транспортну інфраструктуру, дорожній сервіс та транспорт, з урахуванням індивідуальних потреб, здібностей та інтересів.

Необхідно зобов'язати центральні та місцеві органи влади забезпечувати доступність інформації для людей з інвалідністю шляхом використання

спеціальних форматів та способів комунікації та адаптації інформаційних матеріалів. Для розширення доступу до інформації для людей з вадами зору та слуху пропонується впровадити заходи, такі як стимулювання розвитку аудіокниг, підтримка видань у системі Брайля та адаптація інформації за допомогою методу "спрощеного читання". Також потрібно розробити стандарти щодо титрування та сурдоперекладу телевізійних програм у співпраці з організаціями людей з інвалідністю. Особам з обмеженими фізичними можливостями також потрібно надати доступ до Інтернету на пільгових умовах.

5) Після аналізу світового досвіду у сфері державної підтримки осіб з інвалідністю та його втілення в Україні можна зазначити, що наша державна політика намагається створити сприятливі умови для життєдіяльності та соціального захисту цієї категорії громадян. Однак варто враховувати тенденції та інновації, які успішно впроваджуються урядами інших країн. Хоча сучасний потенціал України у сфері інвалідності має свої позитивні сторони, законодавство та практика його виконання не завжди відображають системність та послідовність у діях уряду стосовно реалізації соціального підходу до проблем інвалідності. Закріплення в національному законодавстві норм міжнародного права, зокрема ратифікація Конвенції ООН про права інвалідів та МОП про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів, є важливим кроком у правовому регулюванні та втіленні державної політики підтримки осіб з інвалідністю в Україні.

Після оцінки становища осіб, які мають інвалідність можна зробити висновок, що ця категорія населення є однією з найбільш незахищених, оскільки їхня можливість брати участь у соціальному та економічному житті суспільства обмежена. Для поліпшення ситуації та залучення осіб з інвалідністю до активної участі в суспільному житті можна поглянути на зарубіжний досвід у сфері трудових прав, зокрема на можливість працювати у дистанційному режимі. Це може значно сприяти регулюванню зайнятості цієї категорії працівників, допомагаючи їм отримувати роботу, незважаючи на їхні фізичні обмеження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навч. посібник. Чернігів: ПАТ «Десна», 2020. 1092 с.
3. Сачок В.О. Теоретико-історичний аналіз розвитку становлення системи опіки і навчання осіб з вадами розвитку. URL: [:http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_96/Sachok.pdf](http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_96/Sachok.pdf).
4. Панасюк Р.В. Еволюційний погляд на дефініцію «інвалідність». Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2021. Вип. 45. Т. 7. 345 с.
5. Малюга Л. Ю. Деякі аспекти використання поняття «інвалід» та його трактування. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc6-3-1/37.pdf>
6. Декларація про права інвалідів: прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1975 р. № 995_117. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117 .
7. Завіновський І. С. Соціальний захист інвалідів в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197241298.pdf>
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. №875-ХІІ. Дата оновлення:13.02.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
9. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. №2961-ІV. Дата оновлення:01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>
10. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. №2671- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
11. Сташків Б.І. Вступ до права соціального забезпечення: навч. посібник Чернігів: РВК «Десна». 232 с.

12. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року: постанова КМУ від 01.06.2012 року № 706-2012-п. Дата оновлення: 04.03.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF#Text>
13. Які виплати отримують пенсіонери, що працюють: Пенсійний фонд оновив дані. URL: <https://glavcom.ua/economics/personal-money/jaki-viplati-otrimujut-pensioneri-shcho-pratsjujut-pensijnij-fond-onoviv-dani-980202.html>
14. Соціальні видатки: що й чому фінансувала держава у 2023 році та що зміниться в 2024-му. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3853235-socialni-vidatki-so-i-comu-finansovala-derzava-u-2023-roci-ta-so-zminitsa-v-2024mu.html>
15. Розмір соціальної допомоги для людей з інвалідністю у 2023 році. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/derzavna-social-na-dopomoga-ta-pil-gidla-ludej-z-invalidnistu-ludej-z-invalidnistu-z-ditinstva-ta-ditej-z-invalidnistu-10425>
16. Якою буде пенсія по інвалідності 2024: Україна збільшила розмір соцвиплат. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/pensiya-po-invalidnosti-2024-nazvan-razmer-socvyplaty-12489993.html#:~:text=%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%202023,%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%80%D1%96%202361%20%D0%B3%D1%80%D0%BD>
17. Розподіл пенсіонерів за видами призначених пенсій, динаміка розподілу пенсіонерів за розмірами призначених пенсій (станом на 1 січня 2023 року). URL: <https://www.pfu.gov.ua/2155738-rozpodil-pensioneriv-za-vydamy-pryznachenyh-pensij-dynamika-rozpodilu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-pensij-stanom-na-1-sichnya-2023-roku/>

18. Соціальні видатки державного бюджету у 2024 році складуть 470 млрд грн, — Прем'єр-міністр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialni-vydatky-derzhavnoho-biudzhetu-u-2024-rotsi-skladut-470-mlrd-hrn-premier-ministr>
19. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. №2671- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
20. Бук М. Соціальне обслуговування осіб з інвалідністю в реабілітаційних установах України. Підприємництво, господарство і право. 2020. №9. 189 с.
21. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XI. Дата оновлення: 20.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
22. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. Дата оновлення: 06.06.2016 р. № 995_g71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
23. Міністерство соціальної політики України. Послуги та пільги для осіб з інвалідністю: що, як, де можна отримати? URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23405.html?PrintVersion>
24. Чи мають особи з інвалідністю право на пільги з оплати житлово-комунальних послуг? Які пільги на ліки і медичні послуги передбачені особам, що мають 1, 2 і 3 групи? URL: <https://naiu.org.ua/pilgi-invalidam/>
25. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 року №716. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text>
26. Соціальний захист осіб з інвалідністю. URL: https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/9_rozd.pdf
27. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
28. Кравченко М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>

29. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід
Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2021. 93 с.
30. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19#Text>
31. Костюк В.Л., Яцкевич І.І. Право на працю у контексті Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю: сутність, проблеми та перспективи законодавчого регулювання. Соціальне право. 2022. № 2. 80 с.
32. Байда Л. Інвалідність та суспільство: навч. посібник. Київ, 2021. 184 с
33. Бондар Н.О. Основні напрями та особливості соціального захисту інвалідів у країнах ЄС. Бізнес Інформ. 2022. №6. 230 с.
34. Рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи державам – членам «Про послідовну політику стосовно інвалідів»: Міжнародний документ від 09.04.1992 р. № R (92). URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_128
35. Державна служба зайнятості: офіційний веб-сайт URL: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
36. Галицький О.М, Гришова Р.В. Світовий досвід реалізації державної політики підтримки осіб з інвалідністю та його імплементація в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 6. 180 с.
37. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів: Міжнародна організація праці від 06.03.2003 р. № 159. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_065#Text
38. Клименко А. Сучасний стан правового регулювання соціального забезпечення громадян України. Підприємство, господарство і право. 2020. №6. 130 с
39. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціального супроводу при працевлаштуванні та на робочому місці: наказ Міністерства соціальної політики України від 21.09.2016 року №1044. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1359-16#Text>